

Shakespeare és Cervantes

LXXV. szonett

Az vagy nekem, mint testnek a kenyér
S tavaszi zápor fűszere a földnek;
Lelkem miattad örök harcban él,
Mint fösvény, kit pénze gondja öl meg;
Csupa fény és boldogság büszke elmém,
Majd fél: az idő ellop, eltemet;
Csak az enyém légy, néha azt szeretném,
Majd, hogy a világ lássa kincsemet;
Arcod varázsa csordultig betölt
S egy pillantásodért is sorvadok;
Nincs más, nem is akarok más gyönyört,
Csak amit tőled kaptam s még kapok.
Koldus-szegény királyi gazdagon,
Részeg vagyok és mindig szomjazom.

Szabó Lőrinc fordítása

Szélmalomharcok

Négyszáz éve, 1616. április 23-án halt meg Miguel de Cervantes Saavedra. Ugyanazon a napon, mint William Shakespeare. Az egybeesés azóta is csodálatos összeesküvés-elméletek alapja, most azonban nem ezekkel foglalkoznánk. Hanem – Hamvas Béla és Babits Mihály nyomán – előbb azzal, hogy hol helyezkedik el a cervantesi főmű, a Don Quijote az európai szellemtörténetben.

A Don Quijote túlván a középkoron – írja Babits summásan irodalomtörténetében. Hamvas Béla Regényelméleti fragmentumában – amely 1985-ben jelent meg a Literatúrában, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének folyóiratában – cizelláltabban fogalmaz,

és felrajzolja a kort is, amelyben az európai regényirodalom egyik ősműve megszületett. „Mialatt a londoni Globe Színházban a Hamletet játszották, és Görlitzben, egy északnémet városkában Jakob Böhme érkezését írta (...), egy kiszolgált spanyol katona, Cervantes, Don Quijote kalandjait gyűjtötte össze. Európa sohasem volt nyugtalanabb” – írja.

Babits az író indítékait és helyzetét próbálja megfejteni, mondván, Cervantesnek a Don Quijote a végső kísérlete volt, hiszen korábban már próbálkozott szatírákkal és más műfajokkal is, ám egyik sem hozta meg neki az igazi sikert.

Az ihletet talán itáliai útja alatt merítette a két részben, 1604-ben és 1615-ben megjelent munkához. Egyik célja az volt, hogy meghalad-

ja Boccacciót és az olasz mester novelláit – ezt a Példás elbeszélésekben is megkísérelte –, ideje pedig bőven volt a műre. Miután épp csak túl volt a lepantói csatában szerzett sérülésén, ahol a fél karja is megbénult, máris algériai kalózok fogságába esett. Innen a rokonai ugyan kiváltották 1580-ban, de alighogy hazatért és elhelyezkedett hivatalnokként, hamis vádak alapján bebörtönözték. Itt, a fogságban akadt alkalma a világ természetén elmélkedni, és azon gondolkodni, hogy a Garcí Rodríguez de Montalvo-féle lovagregények vajon érvényesen képezik-e le a mindenséget. A válasz a Don Quijote.

Cervantes modern regényt írt abban az értelemben, hogy a műben szinte lehetetlen szétválasztani a főhóst, a narrátort, a szerzőt és a

szerző alteregóját. Amikor a lovag kilovagol, bejelenti, hogy regényt írnak róla, később a regény egy fejezetében értesítik arról, hogy elkészült a róla szóló regény második része – ám ezt még a második rész előtt teszik. Időközben viszont Cervantestől tájékoztatást kapunk arról is, hogy a mű tulajdonképpen nem az ő munkája, hanem Cide Hamete Benengeli arab történetíró műve, fordításban, majd Sancho Panza is elmond néhány dolgot. Vagyis már a szerző személyét is maga Cervantes lebegteti, helyezi el valahol képzelet és valóság között –, ami nem meglepő, hiszen a Don Quijote alapproblémája látszat és valóság megkülönböztethetlensége. Avagy megkülönböztethetősége.
folytatás a II. oldalon

Szélmalomharcok

„Senkinek sem jutott eszébe kételkedni abban, hogy ez a realitás nem valóság, kivéve Don Quijotét és Hamletet”

folytatás az 1. oldalról

Babits úgy gondolja, Don Quijote, a lovag a picarrókkal, a kóbor gazemberekkel szemben nem a törvényen, hanem a valóságon áll kívül, de ugyanúgy tilosban él, mint ők, „a fantázia tilosában”. Babits nem megy tovább ennél. Szerinte úgy, ahogy Dosztojevszkij Miskin hercege a Félkegyelműben, az orosz irodalom egyik különleges művében, a lovag is egyszerűen olyasvalaki, aki nem ismeri a valóság korlátait. A gonosz világgal szemben jó és nemes, „mely a valódi világban naivságnak hat”. Babits nem tesz, nem tehet különbséget reális és valóságos közt, hiszen egész világa omlana össze.

A „modern” európai ember szemével nézve radikális, az összes hagyományt ismerő művelt könyvtáros, Hamvas máshonnan nézi az első mai értelemben vett regényhőst, kijelentve, hogy Don Quijote kalandjai, ha nem is a közösség ellenében, de beleegyezése nélkül zajlanak le. Cervantes előtt – így Hamvas – a hős a kalandot a közösség nevében vitte véghez mint szakrális aktust, hányattatása a közösségé volt. Don Quijote azonban már kilóg a közösségből, ugyanúgy, akár Hamlet, mégpedig „lényének

magvával”. A modern hős ugyanis nem képviseli az egészet. Sőt, lényének másik oldala, Sancho Panza sem, de még ketten együtt sem: bár ugyanazt élik meg – teljesen máshogy –, de mindketten személyként, és nem hőszként teszik. De mi az az „ugyanazt”? Hamvas nem kerüli meg a kérdést, amit Babits, aki elfogadja a konszenzust realitásnak, megkerül. Hamvas a hagyomány ismeretének birtokában kimondja: „senkinek nem jutott eszébe kételkedni abban, hogy ez a realitás nem a valóság. Senkinek, kivéve Don Quijotét, Hamletet és Tristram Shandyt és Myskin (sic) herceget”.

Mert mi a valóság, a konszenzusos valóság, amelyben Don Quijote vágyott hősiességre, szerelme, egész attitűdje nevetségessé lesz? Mi a valóság, amelyben sem méltó ellenfél, sem a hősiességnek hely, sem szerelemre méltó nő nem akad? Hamvas azt írja, ez a „valóság” nem egyéb, mint a Nagy Inkvizítor valósága, a látzatvalóság. A valódi ellentét – épp Cervantes korától – ugyanis nem a lovag és Sancho vagy a lovag és a közösség között áll fenn. Hanem a valóság fogalma körül keletkezett. Hiszen egy

olyan konszenzus alakult ki, amelyben „a realitás a rendőrség, a fegyház, a bank, az inkvizíció, a stréberség, a névtelen levél, szelídített alakban, ahogy Thackeray nevezte, a hiúság vására. A realitás nem egyéb, mint a Nagyinkvizítor számára kellő atmoszféra fenntartása. (...) Ennek a realitásnak a valósághoz semmi köze nincs” – mondja Hamvas, hozzátéve, hogy ez a realitás semmi másra nem jó, mint hogy az emberek szenvedjenek tőle, a lovag pedig semmi más nem tesz, mint mindenki, aki normális: nem fogadja el.

De Hamvas ennél is tovább megy: úgy véli, hogy kényszerűen mindenki Don Quijotévé válik – azóta is –, aki ezzel a realitással szemben áll és a fölötte álló valóságról tudomást szerez, hiszen, ha magát vagy a közösséget el is árulhatja, az igazságot nem.

Innen már csak egy ugrás a rend és a szabadság kérdése, és annak felismerése, hogy a Nagy Inkvizítor csupán addig maradhat életben, amíg a valójában irreális realitás fogalmát fenn tudja tartani. Nem tudni, meddig tudja fenntartani. Mindenesetre Hamvas biztosít róla, hogy

az ellentörténet Don Quijotéval – és Hamlettel – elkezdődött.

Nem mintha Don Quijote szélmalomharca valóság lenne. A szélmalom, Rosinante, Dulcinea és a többi sem valóság, de még mindig inkább az, mint a Nagy Inkvizítor realitása. Mert – írja Hamvas – „az árulást nem Hamlet követte el a közösség ellen, hanem a közösség az igazság ellen”.

Arról, hogy realitás és valóság szétválasztása hol megy végbe, Hamvas nem ad felvilágosítást. Talán evidensnek veszi, ám sokak számára nem az: a tudatban.

Ez Don Quijote és Hamlet meg a kizökkent idő egyik lehetséges megoldóképlete, bukással és szélmalomharccal együtt.

Az összeesküvéselmélet-hívók szerint Shakespeare és Cervantes egy ember volt. A realitás talaján állva ez kevéssé tűnik valószínűnek.

Viszont ugyanabban a korban élve ugyanazt ismerték fel. És a felismerésük azóta is érvényes.

PÉNTEK ORSOLVA

„Shakespeare és Cervantes ugyanabban a korban élve ugyanazt ismerték fel. És a felismerésük azóta is érvényes”

*S mily remekmű az ember! Mily nemes az értelme!
Mily határtalanok tehetségei!...*

„Találtad, cimborá. Hát én vagyok az éj vig vándora...”

A hivatalos anyakönyvi adatok szerint napra pontosan négyszáz esztendeje, 1616. április 23-án hunyt el William Shakespeare is, minden idők egyik legnagyobb drámaírója. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy a szigeteken akkor még a Julianus-naptárt használták, szemben a kontinens nagy részén már bevezetett Gergely-naptárral. Így hát az ő április 23-ának a május 3-ának felel meg. Mivel a korabeli Angliában minden hivatalos forrásban a korábbi dátumot jegyezték fel, mi is ma emlékezünk Will mesterre, számtalan remekmű szerzőjére.

„Shakespeare művei nem felelnek meg semmilyen művészet követelményeinek, irányzatuk pedig a legalantasabb, legerkölcstelenebb” – nem mindenki olvasta rajongással William Shakespeare műveit, s különösképp nem Lev Nyikolajevics Tolsztoj, a nagy orosz prózaíró, aki idős korában vette a fáradságot, újraolvasta az angol drámaíró műveit, hogy aztán egy terjedelmes tanulmányban bizonygassa, szerinte miért silányak és csapnivalóak azok. (A fent idézett részletet Gellért György fordította.) Érvelése közismert, de sokszor mégis szemérmesen hallgatnak róla, mintha „csak” elnéznék neki. A realista orosz próza világirodalmi szintű nagymestere azonban abba a tévedésbe esett, hogy ahogy olvassuk gondolatmenetét, úgy nyílik meg előttünk Shakespeare világa, s fedezzük fel benne lépésről lépésre annak különleges szép-

ségeit, nagyszerűségét, zsenialitását. De persze ehhez nem kell Tolsztojjá menni...

Shakespeare ugyanis mindenkinek mást jelent. Vannak, akik a tragédiáit részesítik előnyben, mások inkább a vígjátékait kedvelik. Talán a királydrámákban egyezhet ki mindenki egy fajta konszenzusban. S megint mások sokkal szívesebben említik a szonettjeit. De a shakespeare-i életmű ma már, négyszáz esztendő távlatából, egyetemes, és elképzelhetetlen nélkül az emberi kultúra. Nemcsak az európai vagy az angolszász – hanem a globális, Napkelettől Napnyugatig, s Északtól Délig; meg persze még minden irányban visszafelé is. Hiszen gondolkunk csak bele, hogy hány és hány változatban láthattuk már a műveit, olykor merésznek tűnő megoldásokkal is.

Haris Pasovic, a zseniális bosnyák rendező egy iszlám uralkodói udvarba helyezte át a Hamlet cselekményét az eredeti szöveg megtartásával, Kuroszava Akira, a nagyszerű japán filmrendező pedig samurájdrámát forgatott a Macbethből Véres trón címmel. S a hasonló példákat még hosszan sorolhatnánk. S minél inkább igyekeznek elvitatni relevanciaerejét – amint láthattuk ezt Tolsztoj esetében is –, annál inkább mélyítik el hatását a köztudatban. Hiszen nincsen a hétköznapi életnek olyan vetülete, amelyben valamilyen szinten ne tűnne fel – s ma már annyira megszokott, hogy teszi ezt gyakorlatilag észrevétlenül. Vannak más jelentős és rangos szerzők is, de nincs még egy olyan élet-

mű, amely ennyire széleskörűen, mindent behálózóan beleivódott volna az élet minden területébe, a gondolkodásunk mélyrétegeibe.

Shakespeare az, akiről szinte mindent tudni vélünk, de gyakorlatilag a legtöbb információnk sejtés csupán. Ahogy egy shakespeare-ológus (mert ma már önálló tudományágat is neveztek el róla...) mondta egyszer: „Minden Shakespeare-életrajz öt százalék tényből és kilencvenöt százalék feltételezésből áll össze”. Ez az arány-pár pedig, lássuk be, gyakorlatilag felesleges, tárgyaltanná is teszi az előbbi öt százalékot. Foglalkozunk hát a fennmaradó és egyre biztosabbnak tűnő másik kilencvenötellel. Ahogy Cseh Tamás is megénekelte dalában: „És tükrünk szétszórt szilánkjait / Shakespeare úr ragasztja, foltozza itt. / Mi itt állunk és a szánk nyitva van: / – Hogy miket tud, ez a Shakespeare William!”

Az énekmondó főhősét, a ravaszdi William Shakespeare-t 1564. április 26-án keresztelték meg az angliai Stratford-upon-Avonban – a Londonból Oxfordba vezető országút mentén fekvő városkában –, tehát néhány nappal korábban születhetett, de nincs erre vonatkozóan pontosnak tekinthető adat, a legtöbb életrajzírója ugyancsak április 23-ra teszi a születésnapját, ami érdekes egybeesést ad halálának dátumával. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy 1564-ben a keresztény világban még mindenhol a Julianus-naptárt használták, így születésének dátumát mindenfelé egységesen jegyezzük. Shakespeare szülőháza még ma is áll, az Avon folyó menti vá-

rosba érkező turisták kötelező zárandokhelye ez a keresztgerendákkal pántolt, meredek tetű épület. Innen vezetett az útja Londonig, ahol a színházban becsülettel végigjárta a számár-létrát a színlapmásolástól az első szerepig, majd ügyelő, dramaturg, s igazgató lett. Végül pedig a Globe Színház társtulajdonosa.

Pályafutását inentől nagyszerű színművek és karakterek jelzik: III. Richard, Falstaff, Puck, Hamlet, Lear király, Othello. S ekkor már a királyi udvarban is szívesen látták a színpad fedelmét. Mindannak megalapozására pedig, amiről kilencvenöt százalékban beszélni érdemes vele kapcsolatban, harminchét drámát és kétkötetnyi verset hagyott maga után. És azt a mérhetetlen hatását, amelyet a világ színjátásására, művészetére gyakorolt.

De rengeteget köszönhet neki a modern angol nyelv is, amelynek (ki)alakulására nyelvújítóként ugyancsak jelentős hatással volt. Csak a Hamletben körülbelül hatszáz olyan szó van, amelyet ebben az előadásban hallhatott először a korabeli londoni közönség, a teljes életműben pedig nagyjából háromszáz azonosítottak a szakemberek. Ma már világszerte mindennaposan használt, szállóigévé vált mondatairól nem is beszélve.

Hát igen, mondhatjuk ma, négyszáz év távlatából, hogy igen, ezt is tudta ez a ravaszdi Shakespeare William.

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

... És mégis, mi nekem ez a csipetnyi por?

*Én nem gyönyörködöm az emberben, nem – az asszonyban se,
hiába mosolygasz.*

„Halálokkal a nézésre való kedv is megszűnik”

Kétszázhuszonhárom éve, 1793. március 12-én gördült fel először a független magyar színpadon Shakespeare-előadás előtt, ekkor mutatták be a Rómeó és Júlia című „polgári szomorújátékot” a budai Várszínházban. Kun-Szabó Sándor Christian Weisse német átdolgozása alapján készült magyar változatában több ponton módosították az eredetit: a két címszereplő a halála előtt még beszélgetett egy jelenetben, s a két család kibékülését is teljesen elhagyták a darab végéről, mert szerintük „a két egymást szerető személyeknek halálokkal a nézésre való kedv is megszűnik”. A Nemzeti Színház első magyar Júliája Lendvayné Hivatal Anikó volt.

Lendvay Márton, avagy a hősszerelmes és a férj

A Nemzeti Színház első magyar Rómeója Lendvay Márton (ő mondta ki az első szót a színháznyitón), a társulat első színésznemzedékének vezető tagja és hősszerelmese volt, aki felesége, Hivatal Anikó oldalán játszotta a tragédia férfi címszerepét. A magyar színház történet emlékezetes Rómeója volt még Ladányi Ferenc, Darvas Iván, Latinovits Zoltán és Sztankay István. Az Új Színház 2006-os előadásában Huszár Zsolt, a Magyar Színház 2014-es bemutatóján pedig Horváth Illés alakította a szerepet. A tragédiát országsszerte több társulat is folyamatosan műsoron tartja – köztük némelyek a nagy sikerű musicalváltozatot.

Laborfalvi Róza, az Ördögűző Fábrián színpadi Katája

A Makrancos hölgy volt az első Shakespeare-darab, amelyet a Nemzeti Színház bemutatott 1837-ben, Komlóssy Ferenc átdolgozásában. Addig azonban már 1799 óta magyar társulatok több más címen is adták: Második Geszner, vagyis a megbabolázott feleség, Ördögűző Fábrián, A megbabolázott akaratos, Hegyen-völgyön lakodalom, A megszelídített, A szerelem mindent tehet. A mű első hű fordítását 1866-ban készítette el Lévy József, s ezt két évvel később vitte színre a Nemzeti. A darab makrancos Katáját játszotta Laborfalvi Róza, Csillag Teréz, Varsányi Irén, Turay Ida, Ruttkai Éva és Börcsök Enikő is.

A németből fordított dán királyfi Kótsi Patkóval

A magyar színpadok első Hamletje Kótsi Patkó János volt, aki katonás vezetőként irányította kolozsvári társulatát, s ő lett a magyar Shakespeare-kultusz megalapozóinak egyike. A darabot 1794-ben mutatták be Kazinczy Ferenc 1790-ben németből készült fordításában, és utána fél évszázadon át így játszották, egészen 1839-ig, amikor elkészült Vajda Péter újabb változata. A magyar színpadok kiemelkedő Hamletje volt még Ódry Árpád, Gábor Miklós, Huszti Péter. Szokolay Sándor zeneszerző operát komponált a tragédiából, ezt 1968-ban mutatta be az operaház. Ennek szövegkönyve már Arany János fordítása alapján készült.

Székelyné Ungár Anna, az első magyar Lady Macbeth

Az akkor még csak húszéves Székelyné Ungár Anna vagy Anikó, az erdélyi színészet korai szakaszának sokoldalú vezető színésznője volt a magyar színház történet első Lady Macbethje. Az 1812. április 11-i kolozsvári előadásban partnereként a címszerepet Wandza Mihály társulatigazgató játszotta. Az ekkor színre vitt változat szövegkönyve sajnos nem maradt fenn. Ennek fordítója, Döbrentei Gábor később azt írta, hogy elégette. Az 1834-es budai előadásban Kántorné Engelhardt Anna játszotta Lady Macbeth szerepét. A shakespeare-i nőalak későbbi jelentős megformálója volt még Laborfalvi Róza, Jászai Mari, Márkus Emília és Tőkés Anna is.

A mesterien elbűjtött Learból lett Szabolcs vezér

Nem tudjuk, ki lehetett a magyar színpadok első Lear királya, vagyis magyarított nevén: Szabolcs vezére. A bécsi kancellárián szolgált a magyar arisztokrata, Mérey Sándor, aki átdolgozta és úgy „elbűjtatta” Shakespeare eredetijét, hogy a szerző felismerhetetlenné vált az „illetékesek” számára. A Learból átdolgozott Szabolcs vezér című „szomorú vitézi játékot” 1795. szeptember 22-én mutatták be Pest város magyar színészei, de sem az előadás színlapja, sem a szövege nem maradt fenn. Később olyan színésznagyságok játszották a címszerepét, mint Egressy Gábor, Somlay Artúr, Básti Lajos, Bessenyei Ferenc.

Az óceánrepülés előkészületei és a pénztelenség

Fel akarták hívni a világ figyelmét a megnyomorított Magyarországra (1.)

Nyolcvanöt évvel ezelőtt, 1931-ben történt... Két magyar pilóta, Endresz György és Magyar Sándor – a magyarok közül elsőként – óceánrepülésre vállalkozott. Veszélyes vágyalom volt a terv, arról nem is szólva, hogy a pénzt úgy kellett összekoldulni. Egészen pontosan egy mentőangyalnak köszönhető, hogy végül is útra keltek. Még a legjobb név is megromlik, ha nem emlegetik – vallom Horatiusszal. Ezért írtam róluk.

Oriana Fallaci Ha meghal a nap című könyvében a szerző Douglas doktort faggatja. „Mi a bátorság?” – kérdi. Az orvos válasza: „A bátorság... nézze, a bátorság az a valami, amitől az ember úgy ébred reggel, mintha szárcsavadászatra indulna, nem pedig meghalni”. Vajon Endresz György és Magyar Sándor mit felelnének erre a kérdésre? Ma olyan természetesnek tűnik az Atlanti-óceán „megnyergelése”, de a múlt század elején, aki erre vállalkozott, az életével játszott. Többben a szárazföldön lelétek halálukat vagy eltűntek a hullámsírbán. Az ember már ilyen: hódító égen és földön, szárazon és vízen. Ebbeli hajlamában reménytelen.

Lindbergh, egy amerikai, 1927-ben magasra emelte a mércét, amikor elsőként repült New Yorkból Párizsba. Annyi lett a követője (gondolatban), mint égen a csillag. De a valóság is sorba állította őket, új babérokra tört a pilóta. Miért maradt volna ki a tülekedésből a magyar? Csak hát az álom megvalósításához akkortájt legalább huszonegyezer dollár kellett. Lindbergh ennyit kapott a teljesítményéért, és tízszer ennyit a New York Timestől az útleírásáért. A pénz a teljesítmény ostoba mércéje, de ez az egyetlen használható, amivel az ember rendelkezik.

Azzal kellett volna kezdenem, hogy bemutassam az olvasónak Magyar Sándort, aki lázas lett attól a gondolattól, hogy maga is erre az útra merészkedjen. 1926-ban döntött úgy, hogy kivándorol Kanadába, ahol kezdetben farmermunkás volt, majd légi fényképész. Később a torontói repülőtéren alkalmazták. Közben megszerezte a kanadai pilótaigazolványt. De ami a legfontosabb: Lindbergh rekordja óta saját lelkének Kolumbuszaként élt. Elképzeléséhez társakat keresett. A Kanadai (Windsori) Magyar Református Egyház presbitériuma kezdte meg a gyűjtést. A hírverést a szomszédos amerikai városban a Detroiti Magyar Újság vállalta.

Magyar Sándor úgy számolt, hogy harmincezer dollárból cakompakk végrehajthatják a repülést. A szervezők ezzel az expedícióval akarták felhívni a világ figyelmét a trianoni békediktátumban megnyomorított Magyarországra. Rothermere lord javaslatára a leendő repülőgépet Justice for Hungary (Igazságot Magyarországnak) névre keresztelték. Harold Sidney Harmsworth Rothermere az angol Daily Mail újságkiszern elnöke volt, a trianoni revízió támogatója, aki tízezer dollárt ajánlott fel annak a magyar pilótának, aki első ízben repül New Yorkból Budapestre.

Nem látszott rossz ötletnek harmincezer képeslap árusítása darabonként egy dollárért, amely az óceánrepülés tervét kívánta terjeszteni. Csakhogy a jó ötletnek nem csupán szárnyakra van szükségük, de futóművekre is – a biztonságos földet éréshez. Sajnos nem voltak jók a „futóművek”, mert kevés képeslapot tudtak eladni. Jóllehet küldtek belőlük többek között Horthy Miklós kormányzónak, V. György angol királynak, Bethlen István miniszterelnöknek, Ravasz László református püspöknek és más közéleti személyeknek is. Sok személyes felajánlás érkezett, de ez sem volt elég.

Ennek ellenére megtették az első nagy lépést: a bizottság ezer dollár lefizetése ellenében – Lindbergh tanácsára – megrendelt egy Sirius típusú repülőgépet a Lockheed gyár detroiti telepén. Ezenkívül egy repülőgépet kaptak kölcsön négy hétvégére, hogy a pilóták a nagyobb magyarlakta helységekre repülhessenek. Ha a célt egyszer már megnevezték, mégsem parancsolhatták vissza.

A chicagói bankett ezer dollárt hozott. Ez volt az első nagyobb anyagi siker. A New York-i repülőtéren azonban véres verekedésre került sor. Összecaptak az óceánrepülést támogató jobboldali, és az ellenző, baloldali érzelmű magyarok. Utóbbiak kövekkel támadtak saját véreikre. A csetepatének a rendőrség gumibotjait vetettek véget. Az Amerikában megjelenő magyar sajtó is megoszlott: egyik fele lelkesedett az ötletért, a másik fele ócsárolta és kárörömmel jelentette a sikertelenséget.

Magyar Sándor tisztában volt azzal, hogy a siker csak sorozatos kudarcok eredményeként érhető el. Bizalommal töltötte el, hogy még a New York-i utazás előtt levelet kapott Magyarországról, és egy régi ismerőse kopogtatott az ajtón: háborús és szegedi pilóta bajtársa, Endresz György jelentkezett, aki felajánlotta, hogy szívesen lenne társa az óceánrepülésben. Magyar habozás nélkül igent mondott. A bánáti Perjámosban született Endresz szülei és testvérei már régóta Cincinnati-ben éltek. 1930 májusában aztán Endresz György is megérkezett.

Magyar Sándor tántoríthatatlanul haladt a maga útján. Meggyőződése volt, hogy a legjobb ösztönző, ha valamitől menekülve teljes erővel igyekszik előre. Rövidesen St. Louisba utazott, ahol a Lockheed gyár telepén éjjeli repülésre és tengeri navigációs kiképzésre vállalkozott. Akkoriban ugyanis a tengerek feletti repülést és tájékozódást csak csillagászati navigációval tudták megoldani.

De hiába volt az erőfeszítés és az akarat, úgy látszott, a pénztelenség derékba törte a szándékukat: csak háromezer dollár gyűlt össze... A lemondás gondolatával kezdtek foglalkozni.

És ekkor... A mentőangyalok az élet megmagyarázhatatlan szereplői, jótévői, akik más pályán közlekednek, mint a halandók, jóllehet előbb-utóbb ők is halandókká válnak. A Szalay Emil névre hallgató mentőangyal egy bajszos magyar iparos képeben jelent meg a Detroiti

Magyar Újság szerkesztőségében és közölte: „Itt állok mentőangyalként”. A jelenlévők az hittek, rosszul hallják, amit mond. Így esett, hogy Szalay Emil ezerdolláros adományát és kilencezer dolláros kölcsönét is befizethették a gyárnak. A Sirius pedig 1930 augusztusára elkészült. A kétüléses, egyfedelű, alsó szárnyas repülőgép korának egyik legsikeresebb, hosszú távra is alkalmas gyártmánya volt, több rekord is fűződött a nevéhez. Végre megkapták, amiért még 12 500 dollárt kellett fizetniük. Ezt az összeget is a mentőangyal, Szalay Emil előlegezte, aki közben a magyar és az amerikai sajtónak köszönhetően népszerű ember lett. Százak fordultak hozzá kölcsönért! Kiderült azonban, hogy Szalay Emil nem volt milliomos, csupán egy szorgalmas magyar bevándorló, aki feleségével és négy fiával egy kis húsfeldolgozó üzemet tartott fenn. Az motiválta a tettét, hogy megígérte édesapjának, a volt 1848–49-es honvéddnek, hogy egyszer valamilyen nagy tettet hajt végre a magyarság érdekében, és úgy érezte, most eljött a pillanat.

Íme, a hazafiság gyönyörű példája, amelyet Szalay Emil vallásnak tekintett.

De az öszre tervezett indulást el kellett tavaszra halasztani, mert a fő üzemanyagtartály megrepedt. Endresz vissza is utazott Magyarhonba. A észak-amerikai magyar sajtó baloldali része újfent a nyelvet köszöri. Az a hír járta, hogy Magyarék félnek a repüléstől, egyszerűen nem mernek elindulni, mert 1930-ban hétfő óceánrepülő ért tragédia. Nehezítette a helyzetet, hogy ősszel megjelent egy kormányrendelet, amely a rossz tapasztalatok miatt nem engedélyezett több óceánrepülést az Egyesült

Államok területéről. Magyar Sándor elindulhatott kilincselni. A légügyi minisztériumban egy ezredes kioktatta: „Ha ön mindenáron propagandát óhajt csinálni a hazájának – mondta –, menjen fel az Empire State felhőkarcoló tetejére, akasszon egy táblát a hátára és írja rá, »Justice for Hungary«, majd ugorjon le az utcára. Biztos vagyok abban, hogy az összes lap megírja majd a szenzációt.”

E barátságatlan gesztus után Magyar Sándor a nemzetközileg is ismert, kiemelkedő képességű William Borah szenátorhoz fordult, aki támogatta Trianon revízióját. És a szenátor megszerzte az engedélyt! A feltétel csak az volt, hogy a Sírúst rádióadó és -vevőkészülékkel kell felszerelni. Újabb 4500 dollár... És megint Szalay Emil segített, akinek Rothermere lord megígérte, hogy tavasszal elküldi a pénzt.

Egy szó, mint száz: 1931 tavaszára összeszerelve állt a gép a detroiti repülőter hangárjában. Áprilisban Endresz György is visszaérkezett. Vele utazott Czapáry Jenő alezredes és Bánhidi Antal gépészmérnök, repülőgép-tervező és pilóta, hogy technikai segítséget nyújtsanak. (Bánhidit 1992-ben Széchenyi-díjjal tüntették ki.) A rádióást és a víz feletti repülést többször gyakorolták a világ tizedik legnagyobb felületű tava, az Egyesült Államok és Kanada határán lévő Erie-tó fölött. Szalay Emil New Yorkba utazott, majd hajóra szállt, hogy Budapestre előre-menne várja meg az óceánrepülőket.

Endresz György pilóta és Magyar Sándor navigátor készen állt a rajtra.

Folytatjuk

KŐ ANDRÁS

Balról: Magyar Sándor, Szalay Emil, Endresz György és valószínűleg Szalay egyik fia

FORRÁS: MH